

ACTA UNIVERSITATIS LITTERARUM REGIAE HUNGARICAE
FRANCISCO-JOSEPHINAE KOLOZSVÁRIENSIS ANNI MCMIII—IV.

FASCICULUS II.

A KOLOZSVÁRI TUDOMÁNYEGYETEM

DEÁKÜNNEPE,

MELYET A KOLOZSVÁRI TUDOMÁNYEGYETEM TANÍTÓ-
TESTÜLETE ÉS TANÚLÓ IFJÚSÁGA

DEÁK FERENCZ SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK
ÉVFORDÚLÓJA ALKALMÁBÓL

1903. OKTÓBER HÓ 25.-ÉN AZ EGYETEM AULÁJÁBAN
EGYÜTTSESEN ÜLT.

KOLOZSVÁR,

NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1904.

A m. k. vallás- és közoktatási minister úr 1903. augusztus hó 31.-én 3240. eln. sz. a. leiratot intézett a vezetése alatt álló összes tanintézetekhez, melyben 1903. október 17.-ét, mint DEÁK FERENCZ születésének századik évfordulóját, szünetnapúl rendeli el és megkívánja, hogy a tanintézetek valamennyien, egységes tárgysor szerint, hazafias, méltó emlékünnepet tartsanak. Az egyetemeken, műegyetemen, jogakadémiákon és művészeti iskolákban az ünnep rendezését a minister úr az ifjúságra bízhatónak tartotta, természetesen úgy, hogy az ünnep csakis DEÁK FERENCZ emlékezetének legyen szentelve.

A rendeletet közöltük a négy karral, és azt az Egyetem Tanácsa 1903. szept. 26.-án tartott I. rendes ülésében egyhangúlag tudomásúl vette. Hozzájárult egyszersmind DR. APÁTHY ISTVÁN e. i. Rector-nak az ünnep érdekében tett előzetes intézkedéseéhez. Az 1903. évi október hó 21.-én tartott I. rendkívüli ülésében egyhangúlag elhatározta azután az Egyetem Tanácsa, hogy a DEÁK FERENCZ születésének századik évfordulója alkalmából tartandó ünnepet, melynek rendezését a minister úr leírata értelmében

is az egyetemi ifjúságra bízta, az Egyetem egésze ünnepének tekinti, a melyen az Egyetem tanító testületének és tanuló ifjúságának egyaránt van szerepe. Ezért az ünnepen hivatalosan, magyar díszben, teljes számmal veszen részt s átíratban fölkeri az egyes karok tanító-testületét, hogy az ünnepen hasonló módon, minél teljesebb számmal jelenjék meg.

E határozat értelmében az ünnep tárgysorát a következőleg állapítottuk meg:

1. *Hymnus.* Éneklik az ifjúsági énekkarok.
2. DR. APÁTHY ISTVÁN Rector magnificus az ünnepet megnyitja.
3. MAKOLDY GÖZÖNEK, a rendező bizottság elnökének megnyitó beszéde.
4. „*Deák Ferencz a magyar közjog tudományában*“.
Fölolvassa DR. NAGY ERNŐ, egyetemi ny. r. tanár.
5. KUN BÉLA ünnepi ódát szaval.
6. Ifj. BARTÓK GYÖRGY emlékbeszédet tart.
7. *Szózat.* Éneklik az ifjúsági énekkarok.

Az ünnep 1903. október 25-én az Egyetem aulájában a megállapítás szerint folyt le Dr. APÁTHY ISTVÁN Rector előlülése alatt.

A teremnek a tanári testület és az Egyetem Tanácsa számára föntartott emelvényén ott volt a tanító testület nagy része, számosan magyar díszben. Az emelvény baloldalát az ifjúsági egyesületek és pedig úgy az Egyetem kebelében működő, valamint az Egyetemen kívül, de főleg egyetemi hall-

gatókból alakult ifjúsági egyesületek elnökei foglalták el. A hallgatóság helyén, lenn a teremben és a karzaton, nemcsak az egyetemi ifjúság jelent meg szép számmal, hanem a város előkelőségei közül és az érdeklődő nagyközönségből is sokan.

Az Egyetem Tanácsa 1903. október hó 31-én tartott II. rendes ülésében egyhangúlag elhatározta, hogy az ünnepen elmondottakat az Egyetem Actáiban külön füzetként kiadja.

RECTORI MEGNYITÓ
A KOLOZSVÁRI TUDOMÁNYEGYETEM
DEÁK-ÜNNEPÉN.

Elmondotta DEÁK FERENCZ születésének századik évfordulója
alkalmából 1903 október 25.-én

Dr. APÁTHY ISTVÁN
rector magnificus.

Tisztelt jelenlévők! Az egységnek, az összetartozásnak kell vala, hogy hirdetője legyen minden ünnep, a melyet DEÁK FERENCZ emlékezetének szentelünk. Együtt jövénk e helyre, hogy, mint Kolozsvári Tudományegyetem, tanító testület és tanuló ifjuság, egy érzelembe forrt szivekkel, egyszerre ünnepeljünk. Hozza meg mindenik fél a haza bölcsé örök szellemének, legalább szóval, a maga áldozatát!

Mi, a tanító testület, mint egyik fél, lelkünknek lángjain kívül, DEÁK FERENCZ méltatását hozzuk a tudomány szempontjából. Ha közülünk ezért a közjog tanára szólанд, méltó dolog, mert DEÁK FERENCZ a magyar közjognak volt legmagyarabb művelője. Az ő élete egy nagy közjogi tanítás, a melyet nemzetének, sőt az egész művelt világnak, legfőképen pedig a leendő magyar királynak, Habsburgi és Lotharingiai Ferencz Józsefnek adott. A DEÁKTÓL tanúlt közjogi belátást jutalmazta Szent István koronájával a magyar nemzet!

Másnak hivatása leend ma, méltatni azt a tanítást. De arra talán nem vagyok illetéktelen, hogy általában szóljak néhány szót DEÁK FERENCZRŐL, mint a tudománynak minden ízében eredeti művelőjéről.

Valaki lehet eredeti, akár mint költő, akár mint tudós, a nélkül, hogy különlegesen nemzeti volna; de még az eredetiség is értékesebb, ha rajta egy

meghatározott nemzetnek bélyege ül. A tudomány, a mennyiben nem csupán adatok tárháza és mások nézeteinek ismételése, voltaképen annak a küzdelemnek őszinte ismertetése, a melylyel az igazságot kideríteni törekszünk. Mivel pedig az igazság csak egy, mivel nincs külön magyar, franczia, német vagy angol igazság, nem lehet külön német, franczia, angol vagy magyar tudomány sem. De egészen más dolog magyarul *művelni* a tudományt, mint francziául, németül, vagy angolul. Németül művelheti a tudományt az is, a ki magyarul írja többé-kevésbé tudományos munkáit; viszont magyarul műveli a tudományt, mikor németül ír is, az, a ki szellemi eszközeit ama küzdelemhez, a miben a tudomány áll, magyar nemzeti sajátosságokból meríti.

DEÁK FERENCZ-ben a tudomány művelésének magyar nemzeti módját is mintaképül állíthatnók magunk elé, ha lehetne mintaképekből, és nem kellene kinek-kinek saját magából meríteni szellemi munkájának módszereit.

DEÁK FERENCZ nem végezte a hangyának por-szemeket rakosgató, de szünetet nem ismerő sürgéssel, hangyatermethez képest, óriási hegyeket tornyosító munkáját. Ha beavatottak leírásában az ő mindennapi életéről olvasok, vagy akár nyilvános szereplését nézem, az oröszlán jut eszembe. Napok hosszát a sivatag fövenyén elnyúlva tölt és hangot se hallat, míg körülötte vonítanak és futkosnak a vézna sakálok, hogy kimarják egymás szájából a konczot, melyet otthagyt az állatok királya. De érkezzék csak el a kellő idő és alkalom, egy ugrás-

sal és egy csapással leteríti a vad bikát és mér-földekre száguld a zsákmánnyal, mely a sakálokat eltiprásra sem méltatá. Milyen lusta állat! — mondja a gyerkőcz, ki a majmok ketreczétől érkezett a fogoly oroszlánhoz és pálczájával hiába próbálja kizavarni nyugalmaiból a fönséges vadat. Az oroszlán nem veti magát reá, mert tudja, hogy a rácsozat vasa van közöttük, — a majom, az minduntalan elfeledte volt.

Szellemi munkájának java részét a magyar tudós akkor végezi, midőn a fölületes ítélő tétlenséggel vádolja. Nem a sajtóföstéktől várja ő, hogy félbe-maradt gondolataira az nyomja a késznek színezetét. Tintát és papirost sem igen fogyaszt, mert nem örökíti meg az igazságért vívott lelki küzdelemnek vesztett csatáit is. DEÁK a kevesbbé sikerült műveit nem írta meg, — mások ki is nyomatják és elolvasztatják velünk a rosszakat is.

Az ő kezében nem mankója a toll a gondolatnak, hanem az eszméknek diadalra szágúldó paripája. Ha már egyszer tollat ragad, akkor is csak rövid kivonatot írja meg annak a könyvnek, a melyet bámulatos emlékezetének tiszta lapjain, leírt bötűkre nem szorúlva, készebben megalkotott, mint német szaktársa a maga könyvpiaczra adott vaskos kötetét. Hetekbe kerül, míg ezt a kötetet elolvasod és megérted, — ha megérted; évekbe tart, míg végig gondolod mindazt a gondolatot, a mit annak a le nem írt könyvnek kivonata benned ébresztett.

DEÁK FERENCZ kevés tudományos művet olvasott nyomtatásban, de elevenen olvasta végig nem-

zete életének minden tanulságát és egész könyvtárt gondolkozott felőlük. Abból a könyvtárból leszűrte és reánk hagyta örökül a magyar haza boldogulásának rövid katechismusát. Abban a katechismusban pedig hagyott reánk századokra szóló igazságokat. Nem az ő hibája, hogy az igazságokat megint írott és nyomtatott könyvtárak polczain rejtette el egy nálánál sokkalta kevésbé magyar nemzedék.

Ki tudja, mikor fognak onnét megint a maguk valóságában és érthető voltában előkerülni? Ki tudja, mikor kapnak azok, a kik elfeledték vagy nem is akarták megtanulni a magyar közjogot, megint olyan leczkeadót, a minő volt DEÁK FERENCZ?!...

Nyugodt ünneplésre az idők mai folyása nem nagyon alkalmas; de DEÁK FERENCZnek egész személyisége, egész történeti jelentősége türelmet és nyugodt méltóságot parancsol. Talán a végzet intelme rejlik abban, hogy a DEÁK FERENCZ születésének századik évfordulója éppen a mostani napokba esett.

Rút háládatlanság volna, emlékezetét nem ünnepelni. Születésének századik évfordulója örömnép, és DEÁK FERENCZ neve csodát művelt, ha a fölött érzett örömünk, hogy őt az ég a magyar nemzetnek adá, nyugodt elmerengéssé tudja változtatni lelkünk indulatját. A haza bölcséhez más nem is méltó, mint az elmúltak higgadt szemlélete és okulás belőlük, a jelent megérteni és egy jobb jövőt biztosítani.

Hiba, a múltat nézni a jelen szemüvegén át és nem inkább a múltban keresni a jelen nehézségeinek kulcsát. Mai ünnepünk legyen tisztán a múlté!

DEÁK példája és az ő kora győzzön meg arról, hogy soha nemzet el nem vesztheti, mit el nem alkudott. Ha lelkében kiirthatatlan él, a nemzet joga meg nem szűnhetik. És múljanak bár évek hosszú sorban, az igazságnak napja megjő, s ha akkor a hon ébren áll, a nemzeti nagylét is valóra válik. Mohács azt nem temette el; temetője annak egykor az a magyar szív leendő csupán, a mely, nemzetírtó vész után, a tíz millióból utolsónak szűnt meg dobogni. Kisebb hitű ne mondja azt soha, hogy érti mind, a mit DEÁKnak élte, halta hirdetett!

De ünnepünk előszavát hadd mondja el tovább az ifjuság! Az ünnep ifjú rendezőinek nevében MAKOLDY Győző-é a szó.

IFJUSÁGI ELNÖKI MEGNYITÓ
A KOLOZSVÁRI TUDOMÁNYEGYETEM
DEÁK-ÜNNEPÉN.

Elmondotta DEÁK FERENCZ születésének századik évfordulója alkalmá-
ból 1903. október 25-én

MAKOLDY GYÖZŐ
math. és természettudományi kari hallgató.

Mélyen tisztelt Ünneplő Közönség!

A midőn széles ez országban, a bérczkoszoruzta vidékeken és a buzatermő Alföldön egyaránt hálás kegyelettel emlékeznek meg a legtisztább jellemű s legbölcsebb magyarról születésének századik évfordulója alkalmából, s a midőn minden honfi ajakáról felszáll az Egek Urához esdő imája; hogy támassza föl a DEÁK FERENCZ szellemét az ország javára ismét: akkor a Kolozsvári Tudományegyetem ifjúsága is részt kíván magának az ünnepeknek szinte végtelen sorában. Kolozsváron együtt ünnepel az ifjuság tanáraival, jelezvén ez által, hogy azt a kapcsot, a mely közöttük fönnt áll, a hazaszeretet jegye alatt, édes magyar hazánk érdekeinek előmozdítására mindannyian szorosabbá kívánjuk tenni. S ha minden alkalmat megragad az ifjuság, hogy bölcs vezéreitől a tudományban a jövő életre nézve tanácsokat nyerjen, s ha tanácsadói tapasztalataikon kívül szívékre is hallgatnak s úgy adják útmutatásaikat, akkor lehetetlen, hogy Magyarország meg ne erősödjék, hogy a fiatal nemzedék annak idején ki ne vívja az állandó függetlenséget és a szent szabadságot.

Egyetemünk nagyságos Rectora már megvilágította mindnyájunkra nézve emlékezetes szavakkal, hogy miért ünnepel az Egyetem, én néhány szóval azt akarom ecsetelni, hogy miért ünnepli meg lelkesen az ifjúság is Deák Ferencz emlékét. Deák Ferencz . . . Mily csodás varázsa van ennek a névnek! Nemzeti létünk megteremtésében az utolsó évszázad alatt alig volt valakinek oly hatása politikai fejlődésünkre, mint a kehidai tekintetes urnak, kit még életében a haza bölcsének nevezett el a közvélemény. S e hatás okát nem kell messze keresnünk, megtaláljuk azt Deák jellemében, melynek minden vonása csillagként ragyog s fényességével mindnyájunk lelki világát eltölti. Kölcsey szavait: „A haza minden előtt!” oly bensőleg, a legfőbb alkotásokban s a legapróbb cselekedetekben egyforma határozottsággal, talán senki sem fogta fel, mint ő. Hiszen minden ténye, alkotásainak végtelen sorozata mind nemzeti csirából fakadt, mindig csak a boldog hazának, a szabad hazának képe lebegett lelki szemei előtt. Önzetlen működésének jutalmául nem fogadott el sem rangot, sem kitüntetést vagy talán éppen anyagi javakat, hanem szerényen visszautasította azokat, magának csak azt tartván meg, a mi rá nézve legnagyobb jutalom lehetett, „önkeblének a megnyugtatóását“. De elérte ezzel a jutalommal mindnyájunk csodálatát, szeretetét, sőt imádatát is. Nevét, mint a félistenekét, áhitattal és meghatottsággal mondjuk ki s odaállítjuk a magyar nemzet legnagyobb nagyjai: Rákóczi, Kossuth és Széchenyi neve mellé. S bár nem karddal a kezé-

ben, tartományok meghódításával, idegen népek legyőzésével vetette meg azt az alapot, a melyen föl-épül a jövő ezredév, hanem Mózesként a törvénytáblával a kezében, fegyveres erő nélkül, tisztán csak a következetesen gondolkodó észszel, igazság-érzetével, haza- és fajszeretetével vezette ki az elnyomott népet az elnyomatás sötétségéből a biztos révbe: a főképen harczai dicsőségeken lelkesülő nemzet mély hálára van kötelezve iránta, mert ő többet tett, saját hazáját hódította vissza a magyarnak. Hálát kell adnunk a Teremtés Urának, hogy a legválságosabb időben adta nekünk Deákot, a mikor ajkairól az egész haza kívánságai, jogai és követelései szólat-
tak meg; képviselője volt az egész országnak s korszakára is ő nyomta rá egyéniségének bélyegét. A magyar ifjúságnak őt kell maga elé állítania követendő példaképül, a ki egy emberöltőn keresztül dolgozott hazája javára, a ki vaskövetkezetességgel szolgálta elveit negyven éves politikai pályájának a végén épen úgy, mint fiatal képviselőkorában. Dicső példájának maradandóan kell hatnia az ifjúságra, hogy kimagasló jellemvonásai hazánk minden fiának lelkében állandóan visszatükröződjenek.

Mi, gyöngye halandók, aggódva emeljük föl tekintetünket a nagy férfiakra, mintha semmivé fogyna kicsinységünk az ő nagyságuk láttára! De a másik pillanatban lelkünk mondhatatlan gyönyörűséggel telik el, tudván és érezvén, hogy az ő fényes szellemük bennünket, porszemeket is magához ragad, s a nemzet nagyságáért való szüntelen munkában, bár gyöngén és gyarlón, mi is részt vehetünk.

Ünnepeljünk ezért őszintén, Deák Ferencz szelleméhez méltóan, legyen távol tőlünk minden ünneprontó mellékgondolat, s az ő szellemének hatása alatt munkálkodjunk mindannyian hazánk szabadságának és függetlenségének a megerősítésén és biztosításán. S a mikor a hazáért aggódó lelkünk szinte összeomlani készül a keserves megpróbáltatások súlya alatt, keressük föl minél gyakrabban a múlt csodatevő forrásait, hogy onnét a jövő harczaikhoz reményt és kitartást, bátorságot és erőt meríthessünk; mert „nem hal meg az, ki milliókra költi dús, élte kincseit, ámbár napja múl, hanem lerázzván, a mi benne földi, egy éltető eszmévé finomúl.“

Deák Ferencz a magyar közjogban.

DEÁK FERENCZ születésének századik évfordulója alkalmából a Kolozsvári Tudományegyetem Deák-ünnepére írta és 1903. október 25-én

fölvasta

DR. NAGY ERNŐ

egyetemi nyilván. rendes tanár.

Az a buzgó törekvés, hogy hazánk egyik legnagyobb fiának emléke iránt a hála és kegyelet köteles adóját lerójuk, hogy hódoljunk a nagy szellemnek és a nagy erényeknek: nem lenne teljes, ha jelentőségéhez mértén külön figyelemben nem részesítenénk Deák Ferencznek a jogtudomány körében, különösen pedig annak egyik ága, a magyar közjogi tudomány érdekében és hasznára kifejtett tevékenységét. Mert ez valóban korszakos jelentőségű. Közjogi iratai, beszédei e tudomány forrásaivá váltak és pedig nemcsak abban az értelemben, hogy azokat a szakember most már nem nélkülözheti, hanem abban az értelemben is, hogy az általa kifejtett elvek és tételek, a későbbi jogalkotás alapjául szolgálnak és a köztudatban az egyes jogi intézmények tartalmául elfogadtatnak.

Igy az ő személyében a bölcs törvényhozó és az úttörő munkát végző szakember találkozik össze.

De hogy az ő jelentőségét a magyar közjogban megérthessük és méltathassuk, egy pillantást kell vetnünk a közjogi tudomány multjára és ebből folyólag a XIX. század első felében való állapotára.

Ez a visszapillantás kevéssé vigasztaló. Egészen más kép tűnik itt élénk, mint a milyent a magánjog felmutathat. Mig ennek fejlődésén az összes civilizált népek, több mint kétezer év óta fáradoznak, addig a közjogban a rómaiaktól nyert lendület után újra minden összedől. Tudjuk, hogy a középkorban a közjog, mintegy a magánjog része lesz. Nem hogy önálló tanok keletkezhettek volna körében, hanem egyes szabályai, intézményei a magánjogi felfogásnak teljesen alárendeltetnek. A középkor századai e tekintetben a visszaesés századai. A hűbéri és hűbéries világ az államot, mint közjogi alakulatot, megérteni alig képes és azért intézményeit magánjogi elvekkel, azokból levont analógiákkal magyarázza.

A nemzeti közjogok rendszeres, tudományos művelését, még a legnagyobb engedményeket téve sem mondhatjuk előbb keletkezőnek, mint a XVI. sz. végén az angoloknál, francziáknál és körülbelül ugyanez időben, vagy valamivel később, a XVII. sz.-ban, a németeknél és nálunk.

És a kezdet mindjárt nagy nehézségekbe ütközött. Mert nem tekintve azt, hogy valamely szak tudományos kidolgozása mindig az emberi elme legnagyobb feladatai közé tartozik, a jelen esetben még a századokon keresztül már meggyökeredzett téves tanokkal kellett mindjárt küzdelembe bocsátkozni. Sőt csakhamar más akadályok is támadtak. A XVII. sz. végén a kontinensi államok túl nagy részében az absolutismus jut uralomra. Ez a forma pedig az állam életének jogi elemzését nem szívesen látja és olyan

magyarázatát, mely céljaival ellenkezik, üldözi. Így azután a nemzeti közjogok rendszere sebb feldolgozása kezdetét vette ugyan, de a munkából hosszú időn keresztül hiányzott az, ami a tudományt élteti és céljához juttatja: a szellem szabadsága. Azért nem is csodálhatni, ha az eredmény lassan jelentkezik s az is csak kevésbé kielégítő.¹

A XVIII. sz. végén bekövetkezett nagy változásokkal a tudomány ugyan szabaddá vált a kontinensen is, de ennek hatása kezdetben inkább csak az állambölcseleti és a politikai irodalomban mutatkozik.

Könnyen megérthető, hogy nagy átalakulások idején a politikai természetű művek lépnek előtérbe, mert hisz a változások a bírálatot egyenesen kihívják. A közviszonyoknak nagyobb állandósága és nyugalma szükséges már ahhoz, hogy az állam jogi rendje a tudomány igényeihez mért tárgyilagossággal feldolgozható legyen.²

Ez pedig a XIX. században is sokszor hiányzott.

A magyar irodalom haladása még lassúbb, mert még több akadálylyal kellett megküzdenie. Természetesen mindaz, ami szellemi életünk fejlődését hátráltatta, akadálya volt a szakirodalom gyarapodásának is. A magyar közjog művelésének módját II. József kormányrendelettel állapította meg, melyhez még a múlt század elején is ragaszkodtak

¹ Minderről részletesebben: Nagy E., A közjog tudományos műveléséről (1902) című értekezésben.

² I. m.

Ez a rendelet a tartalomra imperative is intézkedik, midőn a királyi felségjogokról szólva kimondja, hogy korlátoltaknak, vagyis a rendekkel közlötteknek akkor tekintessenek, ha az valamely alaptörvény világos szavaival (durch den klaren Büchstauben eines Fundamentargezetzes) bebizonyítható. A szent korona elméletét pedig elvetendőnek rendeli, vagyis, hogy az, az állam fogalmával helyettesíttessék. A mi akkor azért volt káros, mert a sz. korona tana jogi szempontból nálunk világos és határozott, ellenben az állam jogi fogalma akkor még bizonytalan, ingadozó volt és így nagy eltéréseket engedett.

A censura nálunk is működik, s annak megvilágítására, hogy milyen mértékben volt korlátozó, szolgáljon gróf Cziráky Antal Mózes esete.

A XIX. sz. elején már igen érezték hiányát egy olyan műnek, mely a magyar közjogot a maga egészében rendszeresen feltünteti. Azért I. Ferencz királyunk, 1823-ban, megbízta a m. kir. kuriát, hogy gondoskodjék az alkotmányt pártatlanul tárgyaló mű szerkesztéséről. De ez egyelőre eredménytelen maradt. Majd gróf Cziráky vállalkozik a munkára, de művét a külön e célra alakított bíráló bizottság csak akkor vélte engedélyezhetőnek, ha mintegy 50—60 tételét módosítja. Mire azután szerző kéziratát visszavonta.

V. Ferdinánd királyunk külön leiratban köszöni meg ez önzetlenséget és sajnálja, hogy e sok tudással megírt könyv az adott viszonyok között napvilágot nem láthat. Később mégis megjelent; mint

Virozsil mondja, a kívánt változtatásokkal, melyek szerinte a lényegét nem érintették.¹

A legnagyobb nehézséget mégis alkotmányunk történeti volta okozta, a melynek következtében a buvárlónak az immár ezer esztendőn keresztül felhalmozódott, különböző jogi műveltséggel és nem egységesen szerkesztett jogi anyagon áttörve kell az élő jogot összeállítania és a vezérelveket megtalálnia.

Olyan nehézség ez, a melyen más művelt államok munkásai sem igen tudnak győzedelmeskedni. Így az ugyancsak historiai alkotmánynyal bíró Angliában, a hol a tudomány már régtől fogva szabad, erős és virágzó a parlamenti élet, rendszeres közjogi művekkel alig találkozunk.

A kolozsvári egyetem egyik volt kitűnő tanára, Concha mondja, hogy az angolok, a milyen mesterek a positiv közjog alkotásában, olyan nehezen forgatják a reflexió negatív eszközeit, hogy maig (1888) sincs rendszeres tudományos közjoguk.² Ezt egyébként az újabb angol írók maguk is elismerik, nem titkolva az említett nehézségeket.³

Hasonló jelenségekkel találkozunk a régi német birodalomban is, a hol pedig már 1636-ban felállították az első közjogi tanszéket és így az egyetem tudományos törekvései e szaknak is előnyére váltak.

A XVIII. századbeli közjogi művek ott is még inkább a történelmi adatoknak, bölcséleti, politikai tanoknak gyűjteményei, a melyekben az élő jog

¹ I. m.

² Ujkori alkotmányok. II. köt Előszó. 10.

³ Dicey: The Law of the Constitution IV. kiad. 4—34. l.

szigoruan jogászi fejtegetése itt-ott, szórványosan jelentkezik. És jobbra a dolog csak akkor fordúlt, a midőn a történelmi alkotmány helyébe a codificált újabb alkotmányok lépnek.

Az ugyancsak történelmi alkotmányt tárgyaló régi lengyel irodalom csekélyebb jelentőségét pedig Hüppe mutatja ki jeles művében, a melyet a T. Akadémia magyarra is lefordíttatott.

Nincs tehát azon csodálkozni való, ha azt mondjuk, hogy a XVIII. század végén és a XIX. század elején a magyar közjogi irodalom kísérletezésnél alig jutott tovább és hogy az alkotmány megismerésére nem sokat nyújthatott.

De azért e korban a magyar közjogi tudást alacsony színvonalon levőnek még sem mondhatnánk. Különösen előnyére vált pedig az erőteljes közjogi élet az országgyűlésen és a megyei termekben, mely, alkotmányunk gyakori támadtatása folytán, főkép a közjoggal foglalkozik; továbbá a magyarságot kétségkívül jellemző erős állami, közjogi érzék, melylyel a kontinens más népeit felülmulja. Sajnos, hogy ez mai nap sincs még eléggé méltányolva, pedig úgy gondoljuk, hogy közéletünk több jelenségének megmagyarázására szolgálhatna.

Mi egyedül ennek tudhatjuk be, hogy már a XV. században az államnak olyan tiszta jogi elméletéhez jutottunk, a melyet a nálunk sokkal haladottabb népek csak a XIX. században ismernek föl és mai nap is fentartanak. Ez a sz. korona tana és Werbőczy örök érdeme, hogy számunkra megőrizte. Máskép alig találna hitelre az az állítás, hogy

abban az időben, a midőn a szomszéd népek az államot még patrimoniumnak, a közhivatalt, közhatóságot mintegy magánjogi tulajdonnak tekintik, hogy akkor a magyar jogi felfogás azt tartja, hogy minden jognak alanya a sz. korona és a nemzet a közhatalmat koronázással ruházza a királyra, ki azt a hitlevél és eskü által is biztosítottan, alkotmány szerint gyakorolja, a sz. korona tagjainak részesedésével.

Vajjon ez nem a mai nap uralkodó elmélete a középkor *symbolicus* jogi nyelvén kifejezve?

Közjogi tudásunkat szolgálta még a *Corpus Juris*, melyben a tételes szabályok mellett egyes elvi kijelentések is foglaltatnak, mint a híres 1791: X. t.-cikkben; továbbá a *Corpus Juris* részeként jelentkező Hármaskönyvbe egyes jogi elméletek is fölvetettek, melyek így általános tekintélyt és érvényt nyertek és a következtetésekre alapúl szolgáltak.

Őseink ismerték már azt a jogi axiomát, hogy a mi valamely törvényből logikailag következik, az benne is van a törvényben, és ennek jó hasznát vették.

Igy azután a tételes jogra támaszkodó magyar közjogi műveltség, a gyakorlati élet által kifejlesztve, az alapokra biztos és határozott volt. De már a részletekre átvive, a fölmerült egyes adott esetekben, a melyeket rendszeren a politikai küzdelem hozott fölszínre, minthogy az egészet egyöntetűen átható tudományos feldolgozást, valamint az irodalmi kicsíszolást nélkülözte, könnyen individualisticus jellegűvé és ennek folytán ingadozóvá válhatott. Az alap-

elvek ugyan, mint szikla, állottak a vélemények hullámai között, de már az egyes következtetésekben, levezetésekben az eltérések nem voltak kizárva.

Ha már most a fentebb elmondottakat tekintetbe vesszük, megérthetjük, hogy a magyar közjogra egy Deák Ferencz, az ő lángelméjével, szigorúan fegyelmezett nagy jogászai tehetségével, epochalis jelentőségüvé válhatott.

Deák F. a múlt századbeli reformmozgalmak kezdetén lépett a közélet terére. E mozgalmakban, tudjuk, majdnem minden intézményünk vitatás alá került. Így az ő működése is igen különböző irányokra és a jognak különböző vidékeire terjed ki, melyek közül kiemelendő a büntetőjog. De azért munkásságának túlnyomórésze mégis a magyar közjogot illette.

Mindjárt az 1832—36-iki országgyűlésen több fontos közjogi kérdés merül föl. Deák F. már e tárgyalásokban kitűnik nagy jogi érzéke és képzettsége által, melyet érvényesülni látunk a többi közt az országgyűlési tag szólásszabadságáról folytatott hosszú és elkeseredett vitában is. Ő és néhány társa már akkor észreveszi e jog sajátos természetét és sürgeti annak megfelelő elismertetését. A szólásszabadság ugyanis, ha alkotmányunkat buvároljuk, már a régi időkben is szükségképi folyománya lett volna az országgyűlési tag jogi állásának. De azért a régi közfelfogás inkább csak érezte, sem mint azt szabatosan kifejtette. Nem is annyira a törvényhozó szervnek jogi állásából, mint inkább a

nemesi szabadságból vezette le. Ez abban az időben, mikor a nemesség személyesen vett részt az országgyűlésen, még inkább megközelítette a valót. De a XIX. században, minthogy már több, mint kétszáz éve a követküldés lett általános, könnyen félreértésre vezethetett; vagy legalább e jog igazi alapjait nem eléggé domborította ki, azért a végrehajtóhatalomnál, valamint a főrendiháznál elismérésre nem is talált. Deák Ferencz már világosan látja, hogy a legfelsőbb állami akaratot kifejező törvényhozó szervnek biztosítani kell azt a jogot, hogy e tisztét elláthassa, mert „mi magunk is — mondja — itt a törvényhozásban szabad alkotmányos nemzet képviselőihez illőleg csak a szabad szólás oltalma alatt felelhetünk meg hivatásunknak”.¹

Világosan megmagyarázza azt a kapcsolatot is, mely az országgyűlés és a követet instruáló megyegyűlés között fennállt. Szerinte, ha az utasítás kötelező, akkor a követet instruáló megyegyűlés, legalább ezzel a tényével, a törvényhozás munkájában részesedik s így hasonló szabadsággal is kell birnia.²

Ugyanebben az időben nagy vita volt az is, mely V. Ferdinánd király által használt sorszám kérdésénél fejlődött ki. V. Ferdinánd ugyanis, trónra lépte után kiadott leiratában, magát I. Ferdinándnak nevezi, habár a magyaroknak eddig már négy királyuk volt, a kik ugyanezt a nevet viselték. Azért is a rendek tiltakoztak az I. sorszám hasz-

¹ Deák F. beszédei I. k. 164. s k. lapok.

² U. o. I. kötet. 163. l.

nálata ellen, és Deák Ferencz is egyike volt azoknak, a kik már abban az időben fejtegették, hogy a magyar király külön közjogi személyiség és, mint ilyent, külön megnevezés és sorszám illeti meg, a mi azután el is fogadtatott.

Érdekes még az a rövid beszéd is, melyet a törvények magyarázatáról tartott: »Betűszerinti szoros magyarázás helyesen csak ott gyakorolható, a hol a törvények általában igen világosak. Hazánk törvényei között pedig felette sok van, melyeknek betűszerinti alkalmazása, fonák következtetéseket szülhetne«. Azért ő inkább azt kívánja, hogy a törvények valóságos értelme tartassék meg.¹

Részt vesz a későbbi közjogi vitákban is, már a mennyiben tagja volt az országgyűlésnek. Így szól a két tábla egymáshoz való viszonyáról, a birói parancs eltörléséről, a király és kormánya között levő jogi különbségről, a pénzügyekről és hadügyről. Kifejti, hogy a három alsó szlavoniai vármegye magyarországi vármegye. Szól az egyesületi jogról, az erdélyi unióról, a partium vissza-kapcsolásáról, stb.

Az 1847/8 országgyűlésnek kezdetben nem volt tagja, de később, minthogy igazságügyminiszterré kijelöltetett, mandátumot vállal (1848. márcz. 22.) és részt vesz a tárgyalásokban.

Az országgyűlésen való megjelenésekor azonnal fölismerték benne a hivatott munkatársat, csakhamar pedig egyike lett a vezéreknak. Működését

¹ Deák beszédei. 64. l.

jellemzi különösen, hogy a legsúlyosabb viszonyok között is szigoruan ragaszkodott a joghoz. A jogot és törvényességet védelmezni, bárhonnan jöjjön is a támadás, ezt tekintette feladatának. De, mint már fentebb is említettük, mindig a törvényben kifejezett nemzeti akarat lényegét kutatja, kicsinyeskedés, a szóhoz, betűhöz való ragaszkodás tőle épúgy távol esik, mint a hogy kárhóztatja a törvény magyarázatánál a sorok közti olvasást.

Szembeötlő továbbá az a törekvése, hogy a szabadságot és hatalmat, az államélet e két sarkpontját, egyensúlyban fentartsa. Azért ép úgy visszautasítja azokat a terveket, melyek a kormányzat tulságos kiszélesítését czélozzák, mint ellentmond azoknak a törekvéseknek, melyek a szabadságot szabadossággá változtatnák.

Tevékenysége azonban legnagyobb jelentőségüvé a mult század hatvanas éveiben válik, úgy a jogalkotást, mint a közjogi tudományt illetőleg. Ebben az időben folytatott országgyűlési és irodalmi működése tették nevét halhatatlanná; különösen pedig az általa szerkesztett 1861. országgyűlési feliratok, az, 1865-iki húsvéti cikke és Adalék a magyar közjoghoz című munkája, valamint az ekkor tartott országgyűlési beszédei. Szerintünk nincs abban semmi tulzás, ha azt mondjuk, hogy ő Magyarország és Ausztria sorsát kezében tartotta.

A bécsi kormány az októberi diplomával és februáriusi pátenssel az absolut forma elhagyását tervezi, de a helyébe léptendő alkotmányosság egyene-

sen a magyar állami lét ellen tört, és azért Magyarország azt el nem fogadhatta. Az 1861-iki trónbeszédre az országgyűlés fölirattal válaszol, melyet Deák Ferencz szerkesztett. Ebben kifejti az alkotmány alapelveit, és ezekre támaszkodva, Magyarország jogait, állami igényeit.

Az elutasító királyi válaszra ismét Deák Ferencz szerkeszti a második föliratot, melyben a legnagyobb tisztelet hangján ugyan, de a leghatározottabban és egész virtuositással czáfolja az ellenvetéseket. Midőn pedig 1865-ben az országgyűlést újra összehívják, a trónbeszédre szóló föliratot szintén Deák Ferencz készíti el, valamint a királyi válaszra adott második feliratot is.

Ezenkívül irodalmilag is védi és magyarázza az alkotmányt, az osztrák írók támadásaival szemben. Visszautasítja azt a teljesen jogásziatlan, magát az állami létet félreismerő fölfogást, mintha Magyarország a forradalom által jogait eljátszotta volna.

Mindezek a művek, különösen pedig az 1861-iki két fölirat, valamint az Adalék című dolgozat valóságos mesterművei a magyar közjogi tudásnak. Kétségtelen az, hogy a magyar alkotmányt ilyen mélyreható elmeéllel, ilyen szigoruan jogi alapon, ilyen határozott és világos modorban senki előtte ki nem fejtette.

Mi ugyan nagyra becsüljük Cziráky főntebb említett művét, mint a rendi alkotmányról szóló irodalom érdemes befejezését, és abban szintén egy erős jogászi elmének igazságra törekvő, szabatos munkáját látjuk. De az ő műve mégis inkább csak

a gondos leírás, ellenben Deák Ferencz fejtegetései tiszta jogi elemzést tartalmaznak, az óriási anyag teljes áthatásával. És minthogy munkája mindig valamely gyakorlati célrt szolgált, azért szerencsésen elkerülte azokat az elvont elmélkedéseket, melyek éppen az ő korában, midőn a világ még nem ismerte föl a közjogban a jogi módszer szigorú alkalmazásának szükségét, annyi bajt okozott az idegen irodalmakban. E tekintetben Deák Ferencz inkább valamely modern jogászra, sem mint a múlt század közepe táján működő közjogi írókra emlékeztet.

Tudjuk, hogy ismerte ő az idegen irodalmat is. Így a németet és ennek közvetítésével a francziát és az angolt. De az idegen művek neki csak arra szolgáltak, hogy látása körét kiszélesítsék. Mert soha sem tapasztaljuk, hogy az idegen világban készült elméleteket a magyar intézményekre erőszakolni törekednék. Általános műveltsége mellett is, megmarad törzsökös magyar jogásznak és, mint ilyen, emelkedik kortársai között a legelső helyek egyikére.

Mert ha azokat a közjogi írókat tekintjük, a kik a múlt század közepe táján általánosabb elismeréssel találkoztak: egy Rossit, Mohlt, Bluntschlit, stb., azok a jogászai tudást tekintve föléje nem helyezhetők.

Előadása pedig olyan egyszerű és átlátszóan világos, a milyennel csak a legkiválóbbaknál találkozunk. Magyarázatai legtöbbször annyira magoktól értetődőknek látszanak, hogy az olvasó sejtésére sem jut annak, hogy mekkora szellemi munka szükséges valamely bonyolódott jogi tételnek, ilyen világos megmagyarázásához.

Fölötte érdekes lenne ugyan Deák Ferencz gyönyörű jogi fejtegetéseit részletesebben bemutatni, mégis, tekintve azt a keretet, melyben a jelen értekezés mozoghat, le kell arról mondanunk, vagyis csak néhány legfontosabb és jogilag is legérdekesebb tételre szorítkozhatunk.

Az u. n. *pragmatica sanctiónak* kétségkívül ő a leghivatottabb magyarázója. Felfogása mai nap is uralkodó. Azóta csak a jogászi nyelv csíszólódott.

Az a kapcsolat, mondja, mely Magyarország és Ausztria között fennáll, a *pragmatica sanction* nyugszik. Ez pedig olyan szerződés, melyet a magyar nemzet királyával, 1723-ban, a trónörökösödésre nézve önkényt és szabad akaratával kötött és a mely szorosán viszonyos köteleességeket foglal magában. Egyrésztől őseink az ausztriai ház nőága javára ünnepélyesen lemondanak arról a törvény által biztosított jogukról, hogy a fiág kihaltával szabadon válasszák a királyt; másrészt pedig III. Károly a nemzet által kikötött föltételek teljesítését, az ország fennállásának, függetlenségének, alkotmányának, törvényeinek fentartását igéri meg.¹

Deák Ferencz azonban azt is tudja, hogy Magyarországon minden törvény a király és a nemzet, mint két egyenjogú fél, szabad egyezkedése folytán jön létre.²

A nemzet az uralkodóház nőtagjaira átruházza a trónörökösödés jogát, de egyszersmind kiköti, hogy a király másképp ne uralkodjék és ne kormányoz-

¹ Deák Ferencz beszédei III. k. 35 s. k. l.

² U. o. III. k. 57. és 226. s. k. l.

zon, mint az országnak eddig alkotott és ezután alkotandó törvényei szerint. Arra pedig, hogy mindez újra és újra elismertessék, a föltételek között ott szerepel a koronázás, a mely alkalommal a király az alkotmány biztosítására hitlevelet ad ki és esküt tesz.

Ebből következik, hogy a *pragmatica sanctio* Magyarország és az örökös tartományok között semmi más kapcsolatot nem hozott létre, mint az uralkodóház azonosságát: ugyanazon természeti személynek a két államban uralkodásra való jogosultságával. Erre vonatkozik a feloszthatlan és elválaszthatlan együttbirtoklás. De a mely elvet midőn megállapították, az országnak sem kormányzására, sem formájára változást nem hoztak be, hanem világosan kikötötték, hogy a nőágak örökösödésére is kiterjesztendő az 1715: III. t.-cz., mely az ország önállóságát biztosítja.

A *pragmatica sanctio* tehát egybeolvadást nem jelent.¹

Ez a kapcsolat közjogi műszóval kifejezve, a *personalis unio*, és Deák joggal tiltakozik az osztrák írók által vitatott reális *unio* ellen, melyet abban az időben, mint bekebelező uniót magyaráztak. Így van értelme az 1791: X. t.-cziknek, mely szerint Magyarország független és szabad ország, semmi más országnak vagy népnek alárendelve nincsen, önállósággal bír. Azért is az 1723: I. II. t.-cz.-nek az a tétele, hogy Magyarországbán és az osztrák örökös tartományokban az uralkodás joga ugyanazt a feje-

¹ L. Deák F. beszéde III. k. 251. l.

delmet illeti, az ország alkotmányos önállóságát és függetlenségét nem sértheti.¹

Minthogy pedig Magyarország külön törvényhozással és törvényekkel bír, kormányzatra és igazgatásra is független, azért fölöttünk álló semmiféle birodalmi tanácsot el nem ismerhetünk, sem valami birodalmi népképviselőben részt nem vehetünk, alkotmányunk szerint annak rendelkező hatalmát Magyarország fölött el nem fogadhatjuk és az osztrák örökös tartományokkal csak úgy, mint szabad nemzet, más önálló szabad nemzettel, függetlenségünk megóvása mellett érintkezhetünk.

Érzi, hogy az államhatalom jellemző tulajdonságát, lényegét alkotó souverainitás a maga egész teljében a törvényhozás által nyilvánul és, ha Magyarország bír azzal a hatalommal, mely a legfelsőbb, akkor az önálló államéletétéli. Hangsúlyozza az 1791. XII. t.-cz. jelentőségét, hogy Magyarországon a jog törvényt alkotni, magyarázni és eltörölni csakis a koronás magyar királyt, az országgyűléssel együtt illeti és másképen nem gyakorolható.

A királyt magában, ha csak abszolút hatalommal uralkodni nem akar, a törvényhozás teljes joga nem illeti meg. Az egyszer szentesített törvények, a meddig a törvényhozó hatalom által el nem töröltenek, mindenkire kötelezők. Kötelezik a királyt is, a kinek nincsen joga, az elődei által szentesített törvények alól magát felmentettnek tekinteni.²

Érdekes az ország integritására vonatkozó fej-

¹ U. o.

² U. o. III. k. 25 t. l.

tegetése. A *pragmatica sanctio*, a kir. hitlevél és eskü határozottan kimondják, hogy az ország integritása mindenkor sértetlenül fentartandó. Az integritás pedig nemcsak a terület sérthetlenségéből áll, hanem a politikai integritasból is, illetőleg, hogy az államot alkotó összes részek a közhatalom alkotmányos szevezetében éljenek. Minthogy pedig (1861-ben) sem Erdély, sem Horvátország és Tótország, sem Fiume, sem a határőrvidék az országgyűlésre meghívást nem nyert, azért a politikai integritás meg van sértve. Az országgyűlés megalkulhat ugyan, hogy panaszait előterjeszthesse, de, minthogy egészen nem tekinthető, a törvényalkotás munkájához nem foghat.¹

Többször és részletesen fejtegeti azt a valóban mély sérelmet, a melyet V. Ferdinánd király és Ferencz Károly trónörökös lemondása ejtett az alkotmányon, minthogy a lemondás az országgyűléssel nem közöltetett és abban Magyarország külön megemlítve nincsen. Ez a magyar közjog szempontjából annyira hiányos, hogy Magyarországra jogilag nem vonatkozhatik, mert itt az örökösödési rend, valamint a trónfoglalás törvénybe iktattatik, azért a lemondás csakis a nemzet tudtával, országgyűlési hozzájárulásával, lehet érvényes. Deák F. világosan mondja: Ausztria császára ugyan Magyarország királya, de nem úgy és nem azért, mert császára Ausztriának, hanem egyedül azért, mert a két külön trón ugyanazon egy fejedelmet, vagyis mint ma mondjuk: fejedelmi személyt illeti meg.²

¹ L. különösen Deák beszédei III. k. 45 és 71 l.

² U. o. III. k. 266 l.

E felfogás azután a tételes jogban is elismerésre talált. Így az 1867-iki kir. hitlevélben és 1867. évi III. t.-cz.-ben, a mely a trónról való lemondás eseteit a jövőre szabályozta.

Fölötte érdekes jogászai fejtegetésben szól a meg nem koronázott király állásáról. Az uralkodót nemcsak a koronázáskor kiadott hitlevelek és az eskük kötelezik az alkotmány megtartására, hanem a *pragmatica sanctio* is, mely pedig az ő öröklési jogának az alapja. Ez kiterjed a koronázás előtti időkre és hatása azért, mert a király magát meg nem koronáztatja, nem szünik meg.¹

A külügyekre vonatkozólag megjegyzi, hogy vannak a hazában olyan fejedelmi jogok, a miket magára a királyra ruházott az alkotmány; mivel pedig a magyar király az örökös tartományok fejedelme is, tehát előáll az, hogy az ily jogokat mind Magyarországra, mind az örökös tartományokra ugyanazon fejedelem gyakorolja. De ebből még az egybeolvadás nem következik, mert hisz ilyenkor az uralkodó Magyarországot illetőleg, mint magyar király jár el, vagyis a felségjogok külön-külön érvényesülnek.

A hadseregre vonatkozólag a régi felfogást a következőkben adja elő: a magyar hadsereg a többi tartományok hadseregeivel közösen küzdött ugyan a hon és fejedelem ellenségei ellen. De lényeges volt mindig a különbség Magyarország és az örökös tartományok között mindazokra nézve, melyek a

¹ U. o. III. k. 241 l.

katonaság ügyeire vonatkoznak. Magyarország az örökös tartományok és azok kormányának minden befolyása nélkül önállóan határozta meg a magyar katonaság számát, a magyar hadsereg fentartásának módját. A megfogyott hadsereg pótlására szükséges ujonczot országgyűlésileg ajánlotta meg és megajánlásánál csak a magyar ezredekben létező hiány vétetett figyelembe, az ajánlat a magyar ezredek betöltésére tétetett. Az örökös tartományok katonaságánál létezett kisebb-nagyobb hiányra soha semmi figyelem nem volt. Országgyűlésileg határozott meg az ujonczok állításának módja, valamint feltételei, függetlenül attól, hogy mindezek miképpen történtek az örökös provinciákban.

A pénzügyeknél utal arra, hogy alig van tárgy, a melynél annyi törvényt lehetne felmutatni Magyarországon önállóságának és függetlenségének biztosítására, mint éppen ennél. A bécsi kamara szeretett ugyan beavatkozni a magyar pénzügyekbe, de az ország minden ilyen beavatkozást határozottan visszautasított.

Horvátországot illetőleg készséggel elismeri a törvényes alapon nyugvó különállás jogát. Elismeri, hogy saját territoriummal bír és a magyar nemzettel, mint nemzet érintkezik.¹ Azért nem is kívánható, hogy ez ügyek tárgyalásánál (a viszony szabályozásánál), a horvát kisebb számú képviselők ellenében, a mi nagyobb számunk határozzon.

Fiuméra vonatkozólag szépen kifejti a mai nap is vallott magyar álláspontot. Az adományozó

¹ U. o. III. k. 46 és 261 l.

oklevélben foglalt ezt a kifejezést: *separatum sacrae regni coronae adnexum corpus*, mely a törvénybe is beiktattatott, akként magyarázza, hogy Fiume, mint magában álló, külön közjogi test, nem pedig a szomszédos Horvátországon keresztül kapcsoltatott a magyar szt. koronához.¹

Végül megemlítjük még, hogy az 1861-iki följárat vitában mondja azt a később híressé vált meggyezését „félénk és gyáva az, a ki önszemélyét félti, midőn hazájának sorsa forog kérdésben, de a ki maga nem fél, hanem fél a hazát és ovat, nem azért, hogy magát baj ne érje, hanem, hogy a haza ne szenvedjen . . . az nem félénk . . . Kockára teszünk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatni nem szabad.”²

A második följárat befejezésében fordul elő a szintén szálló igévé vált mondása is: „Az ország alkotmányos szabadsága nem oly sajátunk, melyről szabadon rennelkezhethénk, hitünkre bízta a nemzet annak hű megőrzését és mi felelősek vagyunk a haza és lelkiismeretünk előtt. Ha tűrni kell, tűrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől öröklött. Tűrni fog csüggedés nélkül, mint ősei türtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait, mert a mit erő és hatalom elvesz, azt az idő és kedvező szerencse ismét visszaadhatja, de a miről a nemzet önmaga

¹ U. o. III. k. 262 l.

² U. o. III. k. 59 l.

lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges.¹

Az 1865. április hó 16-án megjelent húsvéti czikke inkább politikai tartalmú. Azt a szép gondolatot fejtegeti, hogy Magyarországnak szabad alkotmányosságra való törekvése, nem elszakadási törekvéseket jelent. Az elégedetlenség mindig akkor mutatkozott, a mikor a kormány alkotmány sértő tényei az évek hosszú során egymást érték. És ki háritotta el, kérdi, az így támasztott ellentéteket? Mindig fejedelmek voltak azok, kik mélyebb belátással és szigorubb lelkiismeretességgel az alkotmányellenes rendelkezéseket visszavették, megfogadván egy nagy államférfiúnak azt a bölcs tanácsát: „ha Felséged Magyarországot könnyen és jól akarja kormányozni, kormányozza saját alkotmánya szerint.“²

De már a másik, ugyanezen időben kiadott nagyobb műve: Adalék a magyar közjoghoz, legszigorubb jogi alapon megírt tudományos dolgozat, gyöngye közjogi irodalmunknak, melyben az alkotmány igazait újra kifejti, hogy megczáfolja Lustkandel, bécsi tanárnak, azt a tanítását, mintha a magyar állam, már a régi jogban is, Ausztriával egy magasabb összbírodalomba egybeolvadt volna, úgy, hogy csak belkormányzati önállósága maradt meg. E műben mutatja ki először annak az állításnak téves voltát is, mintha az 1723-iki törvények egyszerűen az osztrák pragm. sanctiót tartal-

¹ U. o. III. k. 272 l.

² U. o. III. k. 401 és k. I.

maznák, a mely nézet pedig külföldön általában uralkodó volt és itt-ott nálunk is elfogadásra talált. Bebizonyítja, hogy a magyar trónöröklés szabályozása önálló törvényhozási tény, mely már azért sem lehet az osztrák *pragmatica sanctio* egyszerű beiktatása, mert attól több tételben, még pedig igen lényegesben, eltér. Így oda át az ausztriai ház összes nőági leszármazói az örökösödés jogával bírnak, nálunk pedig csak a törvényben megnevezett három nőág örökösödik és ezek kihaltával a nemzetre visszaszáll a szabad királyválasztás joga.

Deák Ferencz működésének a megérdemelt teljes sikere volt. Az uralkodó már az 1865-iki trónbeszédben eltér a bécsi körök által eddig hirdetett jogvesztés elméletétől a Magyarország és Ausztria közti viszony szabályozására alapul a régi jogot, a *pragmatica sancti*ót elfogadja. Az 1848-iki törvények érvényét elismeri és nagyban -- egészben helyreállítja az állam területi és politikai integritását.

Deák Ferencz elméleti fejtegetései pedig a magyar közjognak alaptételeivé válnak és ezeken épül fel az új kiegyezés. Szellemében mindig, legtöbbször szavaiban is. Az 1867: XII. t.-cz. Deák Ferencz alkotása, habár nem is ő öntötte a törvény formájába.

E törvény tárgyalásában élénk részt vesz úgy a bizottságok (15-ös, 67-es bizottságok). mint a képviselőház ülésein: magyaráz és megvilágít.

Igen szép jogász-i fejtegetés az is, melylyel a törvénynek azt az alapvető tételét magyarázza, hogy a közös biztosság együttes erővel leendő védelme

olyan közös és viszonos köteletség, mely egyenesen a pragm. sanctióból folyik. Idézem szavait: »Azt mondják, hogy ezen kötelezettség kölcsönössége nincsen kimondva a pragm. sanctióban. Természetes, hogy nincs kimondva, az csak következik belőle. A dolog igen egyszerű. Midőn a pragm. sanctio megkötött, akkor Magyarország ... az együttes, feloszthatlan és elválaszthatlan birtoklást mondotta ki, tehát ezzel azon kötelezettséget, hogy a birtoklás együttes elválaszthatlansága lehető legyen, magára vállalta«. Az állam akarata az együttes birtoklás, az állam kötelessége ennek megvalósítása.¹

A magyar pragm. sanctio külön jogi fogalmát állapította meg, midőn arra a kérdésre, hogy a trónöröklési törvényeknek pragm. sanctio névvel való jelölése nem fogja-e mégis tévedésbe ejteni az avatatlanokat, úgy felel, hogy mert e kifejezés előzőleg is már hivatalos használatban volt, sőt az 1848-iki törvényekben is előfordul, azért czélsezerűbb ha alkalmaztatik, minthogy így módunkban van a kettő (magyar és osztrák) közti különbséget bemutatni, vagyis erre figyelmeztetni.²

De nem folytatom tovább. Vizsgáljuk elfogulatlanul az 1867: XII. t.-cikket, megtalálunk abban mindent, a mi államiságunk biztosítására szolgál és a mire a magyar nemzetnek, mint független és szabad nemzetnek, jogos igénye is lehet. Csak meg kell érteni ezt a törvényt és való értelme szerint végrehajtani. A szövetkezés két souverain állam

¹ A közös viszonyokra vonatkozó okmánytár 39. l.

² Deák beszédei. III. k. 93 l.

kapcsolata, melyben a felek egyenjogúak és egymással, mint szabad nemzet szabad nemzettel, érintkeznek. Megtaláljuk abban a magyar király külön közjogi személyiségét, az ő külön felségjogaival. Megtaláljuk a magyar törvényhozás és kormányzás jogi fölényét a közös szervekkel és szervezetekkel szemben. Sőt megtaláljuk a független gazdasági élet minden jogi biztosítékát.

És most, a midőn hálát mondunk a Gondviselésnek, mely nekünk Deák Ferenczet adta, egyzersmind kérjük, tegyen minket erőssé arra, hogy követhessük Deák nagy példáját. Tántorithatlanul ragaszkodjunk a joghoz, és bizzunk úgy, mint a hogy ő bízott az igazságban, mely végre is a saját sulyával győz.

DEÁK FERENCZ SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK
ÉVFORDULÓJÁN.

A Kolozsvári Tudományegyetem Deák-ünnepére írta és 1903. október
25.-én elszavalta

K U N B É L A

végzett jog- és államtudományi kari hallgató.

Hol ringatá a létnek hajnala:
 Nagyúri, selymes bölcső nem vala!
 Se híres név, se fényes eredet
 Nem álltak mellé, hogy megszületett.
 Rang, hatalom, kincs nem voltak vele,
 Magától nőtt ki, szárnyalt fölfele,
 S mikor a cím, a czímer vezetett,
 Meghódított egy egész nemzetet!

Kerülte mindig, hogy vezér legyen,
 De mégis az volt nemzedékeken!
 Ha külső vész, ha belső küzdelem
 Támadt reánk, ha bús volt a jelen,
 Feltornyosult fejünkre a veszély,
 Mind tőle kértük, hogy: beszélj, beszélj!
 S csend, áhitat szállt a küzdőkre le:
 Az ő szavával szívünk volt tele!

Tudtuk, mit ő mond: üdve, haszna van,
 Való igazság, mint a színarany.
 Jóságos ő, ki végtelen szeret,
 S szigorú, mint a lelkiismeret,
 Mely soh'sem inog! A Becsület ő,
 A folyton folyvást munkás magvető.
 Így volt vezérünk, ki irányt mutat,
 Azzá tévé az élő köztudat!

Voltak körölte híres emberek,
 Lánglelkű hősök, egész kis sereg,
 Apostolok, kik éjen-napon át
 Készítgeték az ébredés korát.
 Nevök bezengte az egész határt,
 Mikor szerényen ő is sorba állt,
 S az ámulók im' így kiáltanak:
 Ez itt a bölcs! utána honfiak!

Pártos magyar nép, fogj testvérkezet,
Tegyen testvérré az emlékezet!
Vitasd, bírárd az élet küzdterén,
Hogy melyik elv a szebb, dicsőbb erény,
Mutasd, hirdesd: magadét nem hagyod,
Zúdítsd egymásra erőd, haragod,
De most, hogy közös öröm érkezett,
Pártos magyar nép, fogj testvérkezet!

Mindig öröm, ha emlékezhethünk!
Éled reményünk, hitünk, ihletünk,
Jön észme, cél, terv, büszke és merész,
Ha lelkünk egy-egy nagy emberre néz...
Ilyen nagy volt Ő! Nagy, míg tesz, akar,
Nagy volt, mint férfi, honfi, mint magyar,
Nagy volt elméje, szíve, jelleme,
— A nélkül, hogy bírálni kellene!

Azok között, kik védték a hazát,
Ezeresztendős jussát, igazát,
Kik által nőtt, erősült nemzetünk
S jöjjön ránk bármi, el nem veszhethünk,
Ha hűn követjük lépteik nyomát,
Kik sűrű, sötét éjszakákon át
Világítottak, mint a csillagok:
Ott van Deák, fönny, egünkön ragyog!

És ő beszélt, a sóhajok, jajok,
 A seb, mely a raboknál felsajog,
 Szívéig értek, szívéből adott
 A fájdalmaikra gyógyírt, harmatot.
 S míg gyászbeszédbe a reményt szövé,
 Két ország könnye csordúlt együvé,
 Áradt a részvét, mint a napmeleg,
 S könnyebbültek — a tiprott lengyelek!

Volt itthon is baj! Szenvedő nyögött,
 Lehulló könnycsepp érte a rögöt,
 Panasz sikoltott úton-útfelen,
 Sok milliók éltek reménytelen,
 Mint kit a sorsnak örök átka tép,
 Igákat húzott, szolga volt a nép,
 Ez fáj neki, szól, küzd, munkába fog:
 Legyen közös a teher és a jog!

Az ember, hogyha kapzsi: megvadul!
 Reá támadnak konokul, vadul,
 Nem értik meg, hogy elközelgetett
 Népszabadság, testvéri szeretet.
 Azt mondják ő rá: hazaáruló,
 Rá leskelődik bosszú és golyó,
 De vész, veszély hiába fenyeget,
 Tovább töri a fagyot, a jeget!

Nagy küzdelem volt! Dicső számadás
 A lét titkával! S ezt nem vívta más,
 Csak egy fegyver: a lelkeket nyerő,
 Szavakba ömlő, meggyőző erő!
 Más vélemény mind hódolt, meghajolt,
 A magasba, hol az ő lelke volt,
 Az egész nemzet fölemelkedett
 S készült az áldott, szent cselekedet!

Jött más vezér is, gyujtott, mint a láng,
 Így még nagyobbak, hősebbek valánk!
 Tavasz, megváltás hozzánk költözött:
 Különbség dőlt ember s ember között,
 Láncz nem maradt, mely össze nem törött,
 Napfényes ég derült a nép fölött,
 S bár üdvöt hazánk Kossuthtól kapott,
 De Deák nyujtott — tervet, alapot!

Termett az észme, mint a dús kalász,
 Ő mindenütt ott tisztít, magyaráz:
 Jövők számára így arassatok,
 Így gyűjtsetek, így szóljon ajkatok.
 Ő volt az Ész, Itélet, a csudás,
 Tenger mélységű, mérhetlen Tudás,
 — Így alkoták, míg minden seb hegedt,
 A negyvennyolczas nagy törvényt!

Aztán a harczt jött, ontották a vért,
 Ő elvonúlt, aggódva a honért!
 Aztán a gyász jött, sírdomb, temető,
 Egy darabig nem volt ébresztgető,
 Magány fedett el harczost, dalnokot,
 Aztán egy-egy dal titkon zokogott,
 Csak ő hirdette fennen szüntelen,
 Hogy győzni fog a tűrés, türelem!

Csak ő hirdette, bár az éj setét,
 Ne féltsetek a nemzet életét,
 Felhő felhőre bárhogy kavarog,
 Van, a mi véd, feleim, magyarok!
 A rémídőkben nem ölhet le
 A puskacső, a hóhér kötele,
 Van, a mi véd, mi él, mi élni fog,
 Mi meg nem szünhet, — a Törvény és a Jog!

A nemzet hallá, s míg elhitte ezt,
 Úgy érzé, múlik a bilincs, kereszt,
 Mint zöldelő lomb, fakadt a remény,
 Sugár villant az égbolt peremén.
 Erő, bizalom újra a miénk,
 S ő volt a kútfő, tőle meriténk,
 Reá bízók sorsunk, jövőnk, hazánk
 És életéért mind — imádkozánk!

A nemzet ajka ő, csak ő vala,
 Beszéltünk, lelkünk szólalt általa!
 S mily szólalás ez? A nemzet: örök!
 Nem alkuszik hát, nem is könyörög.
 Mi az övé volt-tíz évszázadon,
 Csak azt kívánja bírni szabadon,
 S aczélkarral a trón mellé kiáll,
 De első a hon, aztán a Király!

Nem! Nem! Van Isten! nem vehetik el,
 Mi a miénk! Sőt *azt* tisztelni kell!
 Miként szent az emberiség joga,
 Épen olyan szent a miénk maga!
 Tanúnk te légy, nyilj fel Történelem!
 Halljátok, ősök; sír ölébe' lenn:
 Megőrizzük, mit ti kivívtatok!
 S mennek, mint fáklyák a — Felíratok!

Hű nép a magyar, ha megértik őt,
 Ha kap fejedelmet, jót, nemest, dicsőt,
 Ki megteszi, mit népeért tehet,
 Kivel szívében mindig egy lehet,
 Kihez hitével emelkedhetik!
 — Ezt vallja ő a véglegelhetig
 S szív szívnak adja, úgy visszhangozik
 Nemzetnél, trónnál — a húsvéti cziikk!

Ármány, galádság, csel megszégyenül,
 Ő áll, mint szikla, rendületlenül!
 Körülveszik, de nem bírnak vele
 Se a habok, se a vihar szele.
 — Mi szenvedünk, míg eljön a siker,
 Az igaz ügynek egyszer győzni kell,
 De a miről lemondunk önmagunk,
 Az elveszett és — bűnösök vagyunk!

Ez volt a végszó! A válasz reá:
 Fehér galamb, mely a békét hozá,
 S kiről azt hittük, mindhiába vár:
 Királyt fogad az ősi Budavár.
 Koronás menet a templomba tart,
 Az eskü hangzik, vágást tesz a kard,
 S ki nincsen ott, hol taps van, hálaszó?
 — Deák Ferencz, a bölcs megalkotó!

Hívták, hogy menjen, így szólt: nem megyek,
 Keresték, várták utczák, tömegek,
 Hogy üdvözöljék, állva sorfalat,
 Hol a királylyal együtt elhalad.
 Hiába várta hála, szeretet,
 A dicsőségért egy lépést se tett:
 Mint hazafit, lehet, eléri más,
 Mint ember, elérhetlen óriás!

Az önzetlenség eszményképe Ő!
 Király s nemzettel áldott jóltevő,
 Kinek számára nincsen jutalom,
 Nincs itt a földön semmi hatalom,
 Mely megadhatná, mit ő elfogad,
 Fillérnyi hasznót, vagy gyémántokat,
 Nincs más ajándék, csak a tisztelet,
 Így áll, mint polgár, milliók felett!

Mikor meghalt s gyász ért egy nemzetet,
 Nagyasszonyunk is hozzá sietett,
 Virágot vitt a virágok közé,
 A ravatalt könnyekkel öntöze!
 Turinból jött a cziprus-ág s vele
 Áldássonhaj: a barátság jele,
 Vánkost adott a gyűjtött honi föld,
 S emléke most is mindönket betölt!

Óh töltsön is be! Máskép nagy az űr,
 Csak tapogatunk jogaink körül,
 Legyen szövétnek, mely hív, integet,
 Mint kell növelni az erényeket;
 Tanuljuk, bár gyanu, vád ránk szakad:
 Mint járjunk mind egyenes utakat
 S mint küzdjünk, bár az őszhaj utolért:
 Az ifjúkori ideálokért!

Sorsunk mi lesz, ha ő nincsen velünk,
 Hiába kérdjük, meg nem felelünk.
 Mondják, nagyobb, dicsőbb felújulás,
 De meglehet, hogy a végpusztulás!
 Koczkára ő a hazát nem tevé,
 De hogy haladtunk, érdem, az övé,
 S ha elvét hű sáfárok hirdetik:
 Minden miénk — az örökéletig!

Emlékbeszéd Deák Ferencz fölött.

Születésének századik évfordulója alkalmából, a Kolozsvári Tudomány-
egyetem DEÁK-ünnepén, 1903. október 25.-én tartotta

IFJ. BARTÓK GYÖRGY

jog- és államtudományi kari hallgató.

Mélyen Tisztelt Közönség! Tekintetes Egyetemi Tanács! Kedves Barátaim! »Nehéz idők, vészteljes évek mentek el fölöttünk. Végenyészet szélén állott nemzetünk. De az isteni gondviselés, midőn egyrészről annyi szenvedéssel sujtott, másrészről erőt ébresztett kebelünkben, hogy el ne csüggedjünk.« Támasztott férfiakat, kik önfeláldozó hazaszeretetükkel, bölcsességükkel és kitartásukkal ismét életre keltették a csüggedő, kétségbeesett nemzetet.

Ama férfiak közül Deák Ferencz nagy alakja emelkedik ki előttünk, midőn ez órában az ő emlékezetének fáklyáját meggyújtjuk. Félve szólamllok meg, midőn a nagy idők nagy alakjára fordítom lelkem tekintetét és mégis, bár remegve, örömmel teljesítem az egyetem polgársága által reáruházott tisztet, mert a kik a szabadságért küzdöttek, nemzetükért éltek, azokra kegyelettel visszatekinteni nemcsak szent kötelesség, hanem felmagasztaló érzés, mely az ifjú szívet betölti . . .

*

. . . Már az utolsó tárogató zúgta hazánk felé a Kárpátok ormáról a fejedelem búcsuzó dalát, az utolsó kurucz lobogót lengette a kárpáti szellő;

az utolsó kurucz könnye hullott hazánk földére, hogy megtermékenyítse azt: égesse a nemzet szívét, mely háládatlan tudott lenni fiai iránt. Álomnak szelleme lepte meg a nemzeti életet, kihalt a nemzeti öntudat; elfásult közönnnyel nézett jövő sorsa felé. Úgy tetszik nekem, mint ha a nemzet elsírta volna minden könnyét, eldalolta volna minden bánatát, mint ha megdérmedt volna minden tagja és kiszáradt volna belőle minden cseppe vér! Összetett kezekkel, közönyös szívvel nézte végig, hogy az ellenséges hatalmak miként rabolják el legdrágább kincseit: nyelvét, szokásait, harczok által szerzett jogait, ősi alkotmányát, szabadságát és, a mi a honfoglaló Árpád szívének leginkább fájt volna, észre sem vette, hogy szeretet mutogatásával, miként áztatják el a magyar vitézséget! Csoda-e, ha a költő elkeseredve kéri számon: »hol van a hon, melynek Árpád vére győzelemmel csorga szent földére?« A föld, melyen magyar hullat verejtéket, megvolt ugyan, de magyar hazát a költő nem talált sehol.

A háborgó hullámok, ha ádáz vihar korbácsolja, elborítják az égbe meredő sziklát; de a vihar nem tart örökké, a hullámok elpihennek, az ég kiderül, és a sziklacsúcs ismét teljes fönsséggel tekint alá a magasból és fürdik a nap sugariban. Bármily sötét legyen az éj, ki fog hasadni a hajnal és, ha az első fénysugár utat tört magának, akkor már a sötétség birodalmának végét hirdeti.

1825-ben már szórja fényét a hasadó hajnal, és az alvó nemzet új életnek adja jeleit. Az 1832—36-iki országgyűlésen már tördeli a reá rakott bilincseket és teljes erővel követeli magának a jobb jövőt.

Deák Ferencz ennek az ébredő, ennek a szabadság után sóvárgó és érette küzdő kornak szülöttje.

A szeszélyes Zala folyó völgyében és partján fekszik Kehida. Régi fészek; még az Árpádok korában épült. Annyi időn át sok urat cserélt az udvarház s a hozzátartozó birtok, míg Deák Gábornak Hertelendy Annával kötött házassága folytán a Deák-család birtokába került. Természet által bőven megáldott helyen, e kies vidéken tölté napjainak legjavát Deák Ferencz, ki 1803. okt. 17-én született. A sors korán megfosztotta a szülői szeretet melegétől. Iskoláit, mint eminens végezte és tanárainak kedvence vala.

Jogot a győri akadémián tanult és itt ismerkedett meg Fejér Györggyel, a Codex diplomaticus fáradhatatlan gyűjtőjével.

A jogi tanulmányok elvégzése után Pestre ment juratusnak s miután itt a censurát sikerrel letette, Zalába tért vissza, hogy megszerezze a szükséges gyakorlatot. Majd a megye tiszteletbeli ügyésze lett és, mint ilyen, sok ismeretre és még több tapasztalatra tett szert, megismerkedvén a megyei élettel s a magyar törvénykezéssel. Társai és felebbvalói korán fölismerték benne nemcsak a nagy tehetséget, de a szilárd jellemet is, és a

mikor 1833-ban Zalának a pozsonyi országgyűlésre követet kellett küldenie, egyhangulag Deák Ferenczet jelölték erre a fontos küldetésre legméltóbbnak.

Kölcsey Ferencz följegyzése szerint Deák Antal a pozsonyi országgyűlést betegsége miatt kénytelen volt odahagyni s, a mikor barátai sajnálják »e próbát állott kharakterü férfiú« eltávozását, Deák Antal azzal vigasztalja őket, hogy ne busúljanak, mert különb embert küld maga helyett. És valóban, a még csak 30 éves Deák Ferencz, fekete francia nadrágban, fehér mellénnyel, fekete átitálva és oldalán vaskos ősi karddal alig jelenik meg a diétán: egyszerű és igénytelen föllépésével már biztosítja a rokonszenvet. Az országgyűlés első hónapjában, mikor arról tanácskoztak a követek, hogy mit tárgyaljanak először, Deák Ferencz is fölszólalt, de beszéde nagyobb föltűnést nem keltett. Második fölszólalásával azonban, midőn, kezét kardján tartva, Lengyelország föloszlatása ellen beszélt, végképen meghódítja a rendeket.

Ez órától fogva ő a nemzeti párt vezére.

Az 1832—6 országgyűlés elé az egész ország nagy várakozással nézett, de berekesztése után annál nagyobb volt a csalódás. Mindenütt csak vitatás és széjjelmenés; fejlődés és a célpont felé indulás sehol, mondja Naplójában Kölcsey. Deák félrevonul, nevét is alig emlegetik; de 1839-ben ismét megjelen és különösen a váltó-, és hiteltörvények megszerkesztésében vesz tevékeny részt. Ezt az országgyűlést 1840-ben zárták be; berekesztése

után másfél évvel ült össze az a bizottság, melynek feladata a büntető-törvénykönyv megalkotása vala és a melyben Deák Ferencz vitte a főszerepet.

Az 1843-ik országgyűlésről Deák az egész hazának nagy sajnálatára s alkotmányunknak kárára, elmaradt. A bécsi kormány úgy találta, hogy Deák népszerűsége, máris fölöttébb nagyra nőtt; arra törekedett tehát, hogy Deák Ferencz lemaradjon az 1843. országgyűlésről. Épen erre az országgyűlésre volt kitűzve annak tárgyalása is, hogy a nemesség fizessen a házi pénztár számára adót. Természetes, hogy a szabadelvű Deák Ferencz a fizetés mellett foglalt állást. Ellenfeleinek éppen nem volt nehéz a vagyontalan nemességet ellene fölizgatni és odáig vinni a dolgot, hogy a megye mondja ki, hogy nem fizet adót. A fölizgatott szegény nemesség most már úton-útfélen hirdette, hogy Deák a nemzet ellensége, hazaáruló, mert a nemességet adófizetésre akarja kényszeríteni.

Deák barátainak, bár vesztegetéssel és korteskedéssel, mégis sikerült a követválasztáskor Deák nevét juttatni győzelemre. Deák azonban, mivel a történt dolgokról tudomást szerzett, a követséget barátainak sem kérésére, sem fenyegetésére nem fogadta el.

Visszavonúlt zalai birtokára s, mivel egészsége is megrendült, 1847-ben sem engedte, hogy követté válasszák.

Az 1848-ik évi márcziusi események után azonban a próféta ihlettségű Széchenyi belátta, hogy Kossuth Lajos hazaszeretettől lángoló szenvedélyé-

nek mérséklésére s az ügyek tapintatos vezetésére Deákot föl kell hívni Pozsonyba okvetetlenül. Számos főrendiházi tagtól és követőtől aláírt ívet küldöttek tehát báró Wenckheim Béla és Tolnay Károly által Deákhoz, ki azonban, fölismerve a nemzet komoly helyzetét, már útban volt Pozsony felé. Pozsonyban legelső dolga volt megalakítani a kormányt, melyben ő mint igazságügyi miniszter vett részt.

A nemzet szabadságát csakhamar vérrrel kellett megpecsételni. Deáknak itt nem nagy szerep juthatott. Ha a nép már fegyverben áll megvédeni jogait és megtörni az önkény uralmát, a higgadt megfontolásnak többé nem érzi szükségét, és, a ki mégis megpróbálja mérsékelni az izzó szenvedélyt, az olyanra könnyen ráüti a hazaárulás becstelenítő bélyegét.

Deák elég mélyen látó volt arra, hogy az idők rohanó kerekét megkötni ne akarja. Félre vonúlt, nem állott a Kossuth útjába. A mint mondá: »ha a lovak ragadnak, megtörténik néha, hogy a kocsi fel nem dül, de akkor csakugyan felfordúl, ha ketten tartják a gyeplőt s az egyik jobbra, a másik balra hajt.«

A szabadságharcz leveretett; a nemzet jobbjai részint életüket veszíték, részint fogságban sinlődtek, némelyek pedig a száműzetés keserű kenyerét ették, s talán éppen ez volt a legnagyobb kín a hazafira nézve, ki, idegen földön hazája felé tekintve, gyászt, fájdalmat és vért látott mindenütt a megvívott szabadság romjain. Nincs égetőbb fájdalom, mint midőn egy nemzet ama keserű gondolattal

viseli a szolgaság igáját, hogy a hősök által vívott harcokban zsoldos katonák nyers ereje ülte a diadalt és idegen önkény parancsszava szab törvényt a nemzet elé, mely vérét a szabadságért önté. A magyarok hazájával Ausztria tartománya-ként bántak.

Némelyek az európai nemzetek közbejöttétől vártak szabadulást. Hát várhat-e valami jót az elhagyott, kit mindenfelől prédára leső ellenség vesz körül? A kinek nemcsak testvére, de jó barátja sincs? Mintha nem ezer esztendő tanított volna meg, hogy segílyt Istenen kívül senkitől se várjunk; ne bizzunk másban, mint saját erőnkben és kardunkban, melyet annyi harc tett dicsőségessé.

Az égi seregek ura most is segített rajtunk, küldött egy férfit, kire nézett nemzetünk, mint hajótörést szenvedő utasok a világító őrtorony felé. E férfiú: Deák Ferencz vala. Deák érezte, hogy az ő kezében van letéve hazájának sorsa. Kehidai birtokát eladta a döblini tébolydában sínylődő Széchenyi fiának, s Pestre költözött, hogy onnan jelöljön irányt s öntsön új bátorságot az elcsüggedtek lelkébe.

Az Angal királynő szállóban lévő szerény lakás az ország figyelmének központja lesz. Politikusok, kik hazájuk szabadságát keresik, honfiak, kik bátorságot vesztek a sok csapás után, a szegények, kik hazaszeretetben gazdagok, nagy vagyonnak urai, kik szabad haza nélkül koldusnak érzik magukat, — Deák Ferenczre néznek mindannyian.

Nem célom Deák Ferencz működését pont-

ról pontra követni, hisz ismeretes mindnyájunk előtt; de beszédem kerete is határt jelöl. Csak annyit említek meg, hogy Deák, mint a nemzet alkotmányának mindig éber őre, a bölcsnek nyugal-mával várta, míg betelik az idő s eljön az alkalom, hogy a nemzet visszanyerje erőszakkal elvett jogait.

Az idő nem sokáig váratott.

A francia-olasz háború új helyzetet teremtett, új hitet, új meggyőződést keltett a szívekben. A császári koronából egy darab kitört, és megingott a trónus. Be kellett látni, hogy támasz másutt nincs, mint ott, a hol a kis habsburgi gróf és Mária Terézia is védelmet és mentő erőt talált: a leigá-zott magyar nemzetnél. A nemzet megbántott géniuszával ki kellett békülni. Deák megragadja a kínálkozó alkalmat, hogy uralkodó és nemzet között kiengesztelődést hozzon létre. A tettek mezejére lép. Megírja fényes czáfolatát a Lustkandl cikkére s ez által megmenti azt a megérdemlett feledéstől. Schmerling megbukik, és az 1865. országgyűlésen a kiegyezés már biztosítva van. Deák formulázza a nemzet jogait, kifejezésre juttatja kívánatait s, bár a sadowai vereség után többet is kívánhatott volna, a biztos siker érdekében körültekintő bölcsességgel jelöli meg az időszerű nemzeti követel-mények határait.

Nemzet és uralkodó egymással kibékültek. Sokan vélik, hogy Deák nemcsak nem követelt eleget, sőt föladott jogainkból is. Ámde feledni nem szabad, hogy Deák csak alapot rakott, a nemzetre bízván, hogy, erőit kifejtve, tovább építsen azon. Ha

a nemzet vezető férfiai a Deák bölcsességével, hű odaadásával és önzetlen kitartásával teljesítik a rájuk hagyott föladatot: nem kételkedhetünk a felől, hogy elérjük a célzt, mely mindnyájunknak lelkében él.

A kiegyezés után Deák inkább visszavonult és csak akkor hallatta szavát, ha nagy érdekek és nehéz kérdések kúszált szálait kellett kibontani. Vezérlő szellemének hatása azonban megmaradt, a tőle megjelölt irányban haladt és fejlődött a nemzet mind a mai napig. Élete utolsó éveit betegeskedéssel töltötte, de türelemmel viselte a fájdalmat s nyugodtan várta a halált. 1876. januárius 28-án délután nemcsak a főváros utcáit, hanem az egész ország tereit, hegyeit és völgyeit bejárta a megrázó hír: A haza bölcse meghalt, Deák Ferencz nincsen többé.

Európa népei mély részvételt kísérték utolsó útján. A koronás királyné saját kezűleg tesz koszorút a haza bölcseinek sírjára. Király és nemzet együtt gyászolják, a ki koronáért és hazáért egy egész életet önzetlenül áldozott.

* * *

Huszonnyolcz éve már, hogy nemzeti történetünk nagy alakja sírba hanyatlott. De ma is és a jövőben is mindig szent hevülettel dobban meg a magyar szílv, ha az ő nagy és nemes alakjára tekint, a melyről valódi férfiúi jellem, igazi bölcsesség, erkölcsi fönség és a törül metszett magyar mintaképe sugárzik felénk.

Deák Ferencz, mint ember és mint államférfiu, a turáni fajnak legnemesebb tulajdonságait egyesíté magában. Mindig és ez órában is előtttem lebeg e nagy férfiúnak egyik arczképe, mely őt élete nyarában tünteti föl. Széles homlok, sűrű bozontos szemöldök, lefelé csüngő bajusz, apró szemek, a nyakon méltósággal ülő egész fej, domború mell, hatalmas vállak. Hozzá járultak az élőben: tisztán látó, világos értelem és következtető erő, mely foglyul ejti a kételkedőket, az erővel teli érczes hang. Ime, tökéletes képviselője az igazi férfiúnak! Alakjában, járásában, öltözetében semmi hivalkozás, semmi fölesleges czikornya és díszítgetés. Egész lényén meglátszik ama kiváló lelki tulajdon, a mely tiszteletet kelt és a melyet a régi római »gravitas« néven nevez. Ezért oly parancsoló egész megjelenése és alakja. — Jellemző tulajdonságai a turáni fajéi, a melyhez mi is tartozunk és a melynek Deák Ferencz tipusos alakja vala, egyesítvén magában mindazokat a külső tulajdonokat, melyek együtt teszik az igazi magyart. — Nem mereng az érzelmek ködös világában; távol van tőle minden szeretete a titokzatosnak; keblének minden érzelmei fölött uralkodik a fajszeretet. Ragaszkodik a saját vallásos hitéhez, de tiszteletben tartja a másokét, s maga is ment minden rajongástól. Nincs hatalom kezében, mégis parancsolója saját nemzetének. Személye egyszerre tiszteletet is követel és bizalmat is kelt.

A külső nemes tulajdonságok a lélek benső tulajdonságaival a legteljesebb összehangzásba olvad-

nak. Ezen alapszik a Deák Ferencz nagysága. A »gravitas«, a férfias komolyság mindenütt, párosúlva szellemi erővel, a jellem nagyságával, — olvassátok el a lengyelek ügyében elmondott, vagy az 1861-iki országgyűlésen tartott remek beszédét, vagy beszédei közül bármelyiket is, egyikben sem fogtok találni sem bőbeszédűséget, sem üres salangot és semmitmondó szólásformákat. Olyan mindenik beszéde, mint egy rómaiak ízlésben épített templom: nem a részletek czifraságával és csecse-beccsével hat, hanem az egésznek komoly fönségével, melynek hatása biztosítva van minden időre. Még inkább szeretném hasonlítani az ó-kor városalkotó kyklopsainak sziklafalaihoz, melyekben hatalmas, faragatlan kövek minden dísz és kötszer nélkül egymáshoz simulnak és saját súlyuk által tartják fönn egymást s az egész épületet.

Fajához abban is hű vala, hogy a mi e földön legnagyobb és egész életünket követeli, mindent a nemzeti élet szempontjából néz, vizsgál és értékét a szerint itéli. A nemzeti nagy érdekeknek alárendeli — éppen, mint a turáni — az egyesek életét, a királyok akaratát, sőt magát a vallásos hitet is.

A faji jellemvonás fejti meg, hogy Deák életének összes tevékenységét a nemzeti és állami életnek szentelé. Az unokáknak az atyákkal szemben szent tartozásuk van, a melyet le kell róni. Az ősökkel szemben fönnálló tartozásnak ez az érzete szent, annak tisztának kell lennie. — Ezért van, hogy 1843-ban, midőn véráldozatok árán választják követnek, Deák Ferencz, holott a nemzet az

ő szolgálatát követeli, a megbízatást kereken visszautasítja, mert a ki nemzetének szolgálni akar, annak a jellemén foltot eltűrnie nem szabad.

Vannak gáncsoskodók, a kik, mintegy vádat emelve, hírdetik, hogy Deákban az ész elrabolta a szív jogait. Ezekkel szemben tanubizonyságul magát Deák Ferenczet idézzük, midőn fájának szeretete, a vallásos hit és meggyőződés, világosan látó értelem — mondjuk a bölcsesség — e vallomást adja ajkaira: »Úgy látszik, minden nagy nemzetnek különös rendeltetése van az emberiség történetében, mely biztosítja fennmaradását. . . . Sokat gondolkoztam, hogy a mi nemzetünknek mi lehet miszsiója, s úgy láttam történeteinkből, hogy nekünk az igazságért kell élnünk és küzdenünk s a valósi, nemzetiségi és társadalmi osztályok közt az igazságot kell diadalra juttatnunk. S fennmaradunk, sőt szép jövő áll előttünk, ha mi rendeltetésünk-höz, az igazsághoz hívek maradunk!«

Ez volt Deák Ferencz ideálja! Egész életén át az igazságért küzdött! Ennél pedig hálátlanabb föladat alig juthat halandó embernek osztályrészül. A világ Megváltója is az igazságot akarta a népek uralkodói székébe ültetni, és sorsa lőn a golgotha. Deáknak is kijutott a szenvedésből; de az igazság szeretete erőt adott, és nem volt akadály, mely útjából kitéríthette volna. Türelemmel vívta a harczot még akkor is, ha barátai félreismerték. E türelem minden irányban az ő nemes szívének egyik tündöklő vonása; türelmes volt mindenkivel szemben, türelmes nemcsak saját személyének és elveinek

ellenségeivel, de, melyet leginkább szeretett, hazájának ellenségeivel szemben is. A mint maga mondá: »inkább szerettem hazáját, mint gyűlölte ellenségeit.« — Ime egy nagy nemzeti és faji erény, a melynek tözsomszédságában taztózkozik a közöny, hogy elfoglalja helyét a türelemnek, ha őrt nem áll és tette nem hevít a hazának szerelme és a szívnek minden szent ügy iránt érzett nemes szenvedelme. Ha a szív nemes érzelmei parlagon hevernek: tökéletes jellem nem fejlődik ki soha. »Az ész és az akarat vájja ki az erénynek barázdáit, de a szív tölti be. Láttátok-é, hogy folyik az olvasztott vas? A homokba barázdát vájnak; a vörös láva rohanva folyik bele a magas kemenczéből. Mi haszna volna a barázdának, ha a láva nem ömlenék bele?!« mondja Deschanel, La Rochefoucauldról írott tanulmányában. Deák Ferencz jelleme pedig, emberileg szólva, férfierényekkel ékesített, tökéletes jellem vala. Az ő kedély világának mélységét tárják elénk szellemes adomái s az egyszerű levél is, melyet a körösztapá a körösztleányhoz intézett vala.

És mit szóljak, mit mondjak, Deák Ferencz a léleknek miféle erőivel vívta ki, hogy egy egész nemzet ruházza fel őt ama legnagyobb méltósággal, mely ez egyszerű szavakban jutott kifejezésre, a haza bölcsé? Jós szemekkel meglátni a jövőndőt, sejteni a következő eseményeket, a múlt dicső történeteinek fölleskélve, tette hívni a nemzet fiait és nevelni azoknak öntudatát, hogy rajta a pokol kapui se vehessenek diadalmat, kevés férfinak jutott Istentől osztályrészül, De számot vetni a

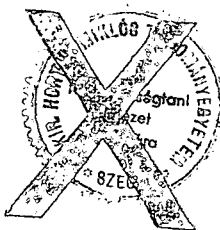
múlttal, mérlegelni a jelen helyzetet és megtalálni azt az aranyfonált, mely összeköti az egyesek s az egész nemzet keblében szunyadó eszméket és vágyakat, megtalálni azt az utat, melyen nemzet és királya együtt halad: ez az igazi bölcsesség.

A bölcsesség erőnek és bátorságnak forrása. Deák Ferencz bátor és erős volt, nem a harc mezéjén, hanem a tanácskozó termekben, hol a meggyőződések vívnak harczot. Bátor volt királlyal szemben is, mert csak bátorság és nem gyáva félelem lehet a trónusnak erős támasza. A mint mondá: »ha fel nem szólal a nemzet, midőn a hatalom túllépett a törvények határán, ki fogja figyelmeztetni a kormányt elkövetett hibájára? s mi fogja rábírní, hogy a törvények ösvényére ismét visszatérjen? Sértett törvények mellett komoly méltósággal felszólalni több tiszteletet mutat a fejedelem iránt is, mint a gyáva hallgatás; mert amaz férfias bizodalom, ez pedig félénk kétkedés a fejedelem igazságában, s az a nemzet, a mely törvényeinek, polgári jogainak sérelmét gyáván, hallgatva tűri el, gyáván hagyná el a fejedelmet is a veszélyek óráiban. Gyáva népnek fejedelmek se örüljenek, mert félelem és bizodalom, hűség és gyávaság nemzeteknél együtt soká nem léteznek!«

És mi, kik magyarok vagyunk, százszoros hálával tartozunk a gondviselésnek, hogy abban az időben, mikor a nemzet élete és szabadsága forgott kockán, támasztott nekünk bátor férfiakat beszédben és tettekben egyaránt. Kossuthot adott nekünk, ki az örök nemzeti eszmékért hevült s

lelkésíté a nemzetet; Széchenyit, ki anyagi megerősödésünk fokozására fordítá erejét; adott Deákot, a ki messzelátó bölcsességével és nem lankadó kitartásával újra hazát adott nekünk.

E három férfiú lesz minden időben a mi eszmeképünk és vezérünk. Az ifjú, ha nem korcs-születte nemzetének, annál az oltárnál gyűjtja föl lelkesedése lángját, a melyen Kossuth Lajos áldozott; az államférfiú, ha idegen érdekek el nem szédítik, Deákot követi, bölcsességet, kitartást és önzetlen hazaszeretetet tőle tanul. Akkor azután elérjük, a mit Széchenyi akart: hatalmas és gazdag lesz a magyarok hazája!

Handwritten signature or note, possibly reading 'Széchenyi' or similar.